

Marinka Šimić
Zagreb

MAJA MATKOVIĆ: *MOJI ZMIJAVCI. RJEČNIK
OBIČAJNIK JEDNOGA SELA I DRUGIH SELA U
IMOTSKOJ KRAJINI*

Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2021., str. 217.

Ova bogato ilustrirana knjiga uz središnji dio, *Rječnik običajnik*, sadrži *Predgovor* (7–11), *Kratice* (211), *Pokrate* (211), *Literaturu* (213–214) i bilješku *O autorici* (215).

Knjiga *Moji Zmijavci* nije tipičan dijalektološki rječnik jer uključuje brojne etnološke, kulturološke, sociolingvističke, kulinarske i druge napomene. »Stoga s pravom djelo nosi dopadljiv podnaslov rječnik običajnik jer nije riječ o tipičnom rječniku, nego se kroz njegov sadržaj provlači i jedna priča kao prinos očuvanju nematerijalne kulturne baštine.«¹ Termin *običajnik* autorica upotrebljava u novome značenju, tj. za rječnik običaja, a u *Akademijinu rječniku* ne nalazimo takvo značenje, nego samo »1. čovjek, 2. knjiga u kojoj su sadržani crkveni običaji, tj. ritual.«² Autorica također ističe da to nije običan rječnik Zmijavaca, sela kraj Imotskoga, nego i običajnik »jer su me riječi vodile k običajima, a običaji k riječima.«

Govor Imotske krajine u dijalektološkoj klasifikaciji pripada skupini mjesnih govora unutar ikavskoga dijalekta štokavskoga narječja hrvatskoga jezika. Taj je govor po svojoj strukturi nedvojbeno štokavski jer su u njemu zastupljene jezične značajke koje su po suvremenim dijalektološkim kriterijima općeštokavske, tj. zajedničke svim hrvatskim štokavskim dijalektima, potom štokavske, ali svojstvene samo pojedinim govorima, zatim lokalne štokavske, karakteristične za samo neke

¹ Iz recenzije dr. sc. Tomislave Bošnjak Botica.

² *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, VIII (1917. – 1922.). Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, str. 336.

skupine govora unutar kojega štokavskog dijalekta, te štokavsko-čakavske jezične značajke, svojstvene samo nekim hrvatskim štokavskim i nekim čakavskim govorima. U tome su govoru, i to više na zapadnome dijelu, uočene i neke isključivo čakavske jezične crte koje se pripisuju jezičnomu supstratu zaostalome od vremena prije unakrsnih preseljavanja i raseljavanja od 15. do 18. stoljeća. Dijalektološka raščlamba pokazuje da su čakavizmi u govoru Imotske krajine prisutni na dva načina: kao samo čakavske značajke i kao štokavsko-čakavske značajke.³

Premda ovaj rječnik donosi riječi, oko 4000 natuknica, zabilježene u mjesnom govoru Zmijavaca, njihova uporaba obuhvaća znatno šire područje uključujući gotovo cijelu Imotsku krajinu i zapadnu Hercegovinu. Posebice je važno navesti da autorica često navodi značenjske i akcenatske razlike između Zmijavaca i drugih mjesta u okolici koja već imaju objavljene rječnike. Natuknice su u tome rječniku potkrijepljene brojnim frazemima, koji su kao i sve natuknice naglasno obilježene. Uz to sve knjiga donosi i niz književnoumjetničkih crtica kako bi se čitateljima što više približio kraj i običaji, npr. *San o prolaznosti* Mate Marasa,⁴ *Asanaginica* itd.

Sve su riječi u rječniku akcentuirane, a navodi se i njihovo podrijetlo i značenje te najčešći frazemi. Pojedine pojmove autorica je opširnije obradila i opisala, posebice ako bi pronašla koje preneseno značenje pojedine riječi koje nije zabilježeno u drugim rječnicima mjesnih govora Imotske krajine, npr. Šamija,⁵ Babić.⁶ To su, primjerice, sljedeći pojmovi: *ganga*, običaji vezani za uzgoj duhana, *brgulja*, *dernek*, *umicanje*, *silo* itd. Uz sve to autorica svoju pozornost posvećuje i nekim kulturno-povijesnim spomenicima sela, primjerice opisuje arheološko nalazište Crkvina s ostacima starokršćanske bazilike iz 5. stoljeća (str. 37), kao i ilirsku gradinu Dikovača na kojoj i danas ima stećaka.

Kako bi u knjizi što više osvijetlila život i običaje Zmijavaca, autorica je zapisala i nekoliko izvornih recepata jer su oni i jezično zanimljivi, npr. za sarmu (karpular), mišanciju, bakalar, imotsku tortu, rafijole itd. Neki su od recepata zapisani zavičajnim govorom.

³ Lukežić, I. (2003). Čakavsko u štokavskom govoru Imotske krajine, *Čakavska rič*, 31, 5–25.

⁴ Mate Maras, rođen je u Studencima kraj Imotskoga 1939. U Zagrebu je završio Petu gimnaziju te diplomirao matematiku i fiziku na Prirodoslovno-matematičkome fakultetu. Dvije je godine studirao glumu na Akademiji za kazališnu umjetnost. Radio je kao srednjoškolski profesor, a poslije kao profesionalni prevoditelj književnih djela. Neko je vrijeme bio predsjednik Društva hrvatskih književnih prevoditelja i urednik u nakladničkim kućama i na Hrvatskome radiju. Bio je tajnik središnjice Matice hrvatske. Sedam je godina proveo kao diplomat u Parizu i Washingtonu.

⁵ Šamija, I. B. (2004). *Rječnik imotsko-bekijskoga govora*. Zagreb: Društvo Lovrećana.

⁶ Babić, I. (2008). *Studenački rječnik*. Studenci: Župni ured.

Središnji dio djela koncipiran je kao dijalektološki rječnik, ali je njegova posebnost u podnaslovu običajnik kojim se premašuje cilj, popis leksičkoga blaga, jer nudi širu sliku i uvid u njegovu kulturu, tradiciju, prošlost i sadašnjost, ne samo Zmijavaca nego i šire Imotske krajine. Katkad su u rječniku zabilježena značenja nekih riječi koje nigdje drugdje ne nalazimo, npr. *španjulet* jest uobičajeno značenje ‘cigarete’, a ovdje i ‘dio šivaćega stroja’ (str. 173). I u *Rječniku Studenaca* potvrđeno je samo prvo značenje.⁷

Izrada rječnikā dijalektnoga leksika hrvatskoga jezika zahtijeva mnogo vremena i truda jer u suvremenim uvjetima dolazi do snažnoga utjecaja standarda na dijalekte i govore, a odlaskom predstavnika starije generacije nepovratno se gubi iznimno vrijedna nezabilježena leksička građa vezana za način života i svakidašnjicu, materijalnu kulturu i duhovni život autohtonih stanovnika. Kad je riječ o leksiku, doprinos toga rječnika iznimno je vrijedan. Brojne posuđenice u govoru Zmijavaca svjedoče o dodirima i utjecajima naroda i kultura tijekom povijesti, te su neizostavan dio leksičkoga blaga štokavskoga dijalekta i hrvatskoga jezika općenito. Na temelju toga rječnika dijalektolozi mogu proučavati mjesni govor koji je očuvao brojne leksičke slojeve, od arhaičnih, staroslavenizama, npr.: *badanj, bovan, bovanica, brgulja, brguljari, čabar, čeljad, galebina, gomela, guvno, lopar, lug, šiljeg, žbanj, želud, tor* do posuđenica: romanizama kako onih starijih, *kalež, klak, pratar, lapis, lemozina, solarić, tanga*, tako i onih novijih: *čivare, kacijola, kacavida, makinja*, orijentalizama (turcizama): *adet, ajat, ajduk, ajvan, argatovat, ašikovat, avlija, beričet, dernek, harambaša, haramija, kadija, tapija* i germanizama: *apcigovat, aptak, bauštel, befel, bremza, cigla, fleka, fosna, germa, getriba, gruntat*, do onih najrjeđih mađarizama: *astal, bakandža*.

Nažalost, katkad su neke posuđenice ostale bez navođenja njihova podrijetla, tj. nalazimo samo značenje, npr.: *armonikaš, armonikašica, avijon, banak, barakin, baška, bubrig, burilo, cima, cokula, curikat, čančat, čandrljini, čemer, čibučit, čimavica, činija, čvilja, dešperat se, đir, đuturum, ered, fumar, propunta, propuntat, rećina, ređipet, stentan, škur, šarvale, šporak, takujin, tanga, urlap, vakat, vaktile, važol* itd.

Na temelju toga rječnika mogu se razaznati najznačajnije govorne karakteristike Zmijavaca i okolice, npr.: ikavica: *cilac, čovik, dica, dovika, drimat, vičan*, šćakavizmi: *gušćerica, šćap, šćir, tušć, ušćipak*, ispadanje okluziva u pojedinim konsonantskim skupinama: *sovat, sovanje, sovka, šenica, čela, caklo, caklen*, zamjena glasa *f* glasom *v*: *vabrika, važol, vilanac, Vrnucuzica, Vrane* itd. Posebna je karakteristika toga i okolnih mjesnih govora paragoga, tj. etimološki nemotivirano

⁷ Više u Babić, 2008: 450.

dodavanje glasa, sloga ili više slogova na kraju riječi, a takvi su primjeri česti u *Rječniku: amoder, amodeka, amodekarce, dajder, danaske, deder, gorikarce, tamokarce, tudeka, tudekarce, undak, undan, vanka, vamokarce* itd.

Rječnik običajnik sadrži brojne zanimljive primjere koji odražavaju osebnost svjetonazora, duhovne i materijalne kulture naroda, primjerice leksik vezan za religiju, rodbinsko nazivlje, leksik vezan za narodne običaje itd. U rječniku nalazimo obilje građe za jezična istraživanja, primjerice onomastička: toponima, antroponima, imena za domaće životinje, brojne nazive za ljekovito bilje, npr.: *bokvica, cikorija, cmilje, čelinska ljubica, čuvarkuća, gospina trava, kaloper, kozlac, pelin* te nazive za starinske igre, npr.: *guda, kamena s ramena, šijavica, vatavice* itd.

Knjiga Maje Matković *Moji Zmijavci*, kao rezultat nesebična rada i privrženosti zavičaju te pokrenuta snagom i brigom za očuvanje jezičnoga i kulturnoga blaga vlastitoga naroda, donosi vrijednu dijalektološku građu popraćenu etnološkim, kulturološkim i sociolingvističkim podacima koja će obogatiti hrvatsku dijalektologiju i etnologiju. Premda je govor Imotske krajine (i Bekije) potanko opisan,⁸ a objavljeni su i pojedini rječnici drugih mjesnih govora, ta je knjiga podjednako dobrodošla stručnjacima i široj publici, posebice onima zavičajno vezanima za imotski kraj.

⁸ Šimundić, M. (1971). *Govor Imotske krajine i Bekije*, Sarajevo: Akademija nauka Bosne i Hercegovine; Lukežić, I. (2003). Čakavsko u štokavskom govoru Imotske krajine. *Čakavska rič – polugodišnjak za proučavanje čakavske riči*, 31, 5–25; Bošnjak Botica, T. (2006). Vokalizam i akcentuacija govora Lovreća. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 32, 1, 25–41; Bošnjak, T. (2004). Frazemi u lovrečkome govoru kojima se opisuje izgled, *Lovrečki libar*, 6, 123–132; Bošnjak Botica, T. (2007). Upotreba frazema i dob govornika Lovreća. U Ž. Fink Arsovski i A. Hrnjak (ur.). *Slavenska frazeologija i pragmatika*, 51–56, Zagreb: Knjigra; Bošnjak Botica, T. (2007b). Frazemi u govoru Lovreća kojima se izriču osobine. *Lovrečki libar*, 9, 191–200; Bošnjak Botica, T. i Botica I. (2002). Jezične promjene u tijeku – primjer iz dvaju novoštokavskih govora, *Kroz prostor i vrijeme: Zbornik u čast Miri Menac Mihalić*, 45–69. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, FF Press.